

Terug naar de groep

Leraren werkten zeven maanden hard aan een positief groepsklimaat. Toen werd het groepsproces door de coronamaatregelen ernstig verstoord: vanaf 16 maart 2020 volgden de leerlingen onderwijs op afstand. Binnenkort gaan ze terug naar school. Hoe bouw je opnieuw een groep op? En wat is hierbij de rol van de intern begeleider?

De groep uit elkaar

Tot half maart 2020 heeft iedere leraar met meer of minder succes aan een positief groepsklimaat gewerkt. En toen kwam de mededeling vanuit de overheid: de scholen gingen dicht. Leerlingen kwamen niet meer naar hun vertrouwde lokaal, maar werden geacht het onderwijs in hun eigen keuken of woonkamer te volgen.

Niet iedereen zal het nieuws van de scholensluiting op dezelfde manier hebben ontvangen. Maar de meeste leraren en leerlingen waren van slag en voelden zich onzeker of verdrietig. Veel leerlingen gaven aan dat ze hun juf of meester misten.

Na weken van afstandsonderwijs weten we inmiddels wanneer het onderwijs weer gaat herstarten. Sommige leraren popelen om weer te beginnen, andere hebben zo hun bedenkingen. Hoe het ook zij: bij veel leraren leeft de vraag hoe de hereniging met de klas eruit zal zien en hoe je in deze bijzondere tijd aan het groeps-

vormingsproces kunt werken. In dit artikel bied ik de intern begeleider diverse handreikingen voor hoe hij vanuit zijn rol de collega's kan ondersteunen bij dit proces.

Bij veel leraren leeft de vraag hoe je in deze bijzondere tijd weer aan groepsvorming kunt werken

Groepsvorming: hoe zit het ook alweer?

Ieder jaar opnieuw heeft een leraar de uitdaging om van zijn klas een groep te maken. Die groep ontstaat niet vanzelf, daar moet je moeite voor doen. Als je kennis hebt van de vijf fasen van groepsvorming, dan kun je daar je activiteiten op aanpassen. In Figuur 1 wordt uitgelegd welke fasen worden onderscheiden.

Forming: de leerlingen hebben elkaar langere tijd niet gezien en komen weer bij elkaar. Deze fase staat in het teken van de (hernieuwde) kennismaking.

Norming: de groep vraagt om duidelijkheid en veiligheid. Het is daarom nodig regels af te spreken. Deze fase loopt liefst parallel aan de fase van forming.

Storming: in een klas zitten leerlingen met verschillende karakters en behoeften. Er wordt besproken hoe iedereen binnen de regels van de groep zo harmonieus mogelijk met elkaar kan omgaan, ook als er irritatie of ruzie is.

Performing: in deze fase is de klas een hechte groep geworden, er is rust en veiligheid. Leerlingen kunnen hun volle aandacht op het leren richten.

Adjourning: het einde van het schooljaar komt dichterbij. De groep blikt terug op de afgelopen periode en zij richt daarnaast de blik op wat komen gaat.

Figuur 1: De vijf fasen van groepsvorming (naar Tuckman, 1965).

Leerlingen hebben een aantal weken niet samen in de klas gezeten. Dit betekent dat de groep opnieuw 'gevormd' moet worden. Bij terugkeer op school, met misschien de helft van het aantal leerlingen per klas, ontstaat mogelijk onzekerheid over de sociale veiligheid en de vertrouwde hiërarchie in de groep. Sommige leerlingen vallen wellicht stil, andere leerlingen eisen een leiderspositie op. De groep gaat zeker op zoek naar controle en duidelijkheid. Dat betekent dat we ervan mogen uitgaan dat bij de opstart van de scholen, hoe deze er ook uit moege zien, in iedere groep (positief of negatief gevormd) aandacht voor groepsvorming wenselijk is.

Het fundament

Bij de hereniging zouden de eerste drie fasen van de groepsvorming specifieke aandacht moeten krijgen. Het zijn die fasen waarin het fundament voor een positieve groep wordt gelegd. Ik heb voor elk van de drie fasen een ontwikkelkaart ontworpen (zie de Figuren 3, 4 en 5 verder op in dit artikel). De intern begeleider kan met zijn collega's de inhoud van deze kaarten bespreken en verder aanpassen aan de schoolspecifieke situatie. In die zin hebben de ontwikkelkaarten de functie van groeidoelstellingen. (De Word-versie van deze ontwikkelkaarten is te downloaden op mijn website www.keesvanoverveld.nl, bij de rubriek Artikelen).

Op het moment dat ik dit artikel schrijf, is nog niet helemaal duidelijk hoe het onderwijs georganiseerd gaat worden. Werken we binnen alle groepen met 'shifts'? En krijgen bijvoorbeeld kwetsbare leerlingen voorrang? Deze onduidelijkheid heeft tot gevolg dat er duizenden variabelen zijn waar je rekening mee moet houden, wil je verstandige dingen over groepsvorming schrijven. Dat maakt dit een lastige klus. Verder is het waarschijnlijk zo dat in juni alle leerlingen in het basisonderwijs weer tegelijkertijd naar school gaan. Dat is ook iets om rekening mee te houden.

Ik realiseer mij dat er door nieuwe overheidsmaatregelen weer nieuwe vragen zullen ontstaan waar ik in deze bijdrage nog geen antwoord op kan geven. Ik beschrijf bovendien alleen het groepsvormingsproces. De adviezen over de schoolse vakken laat ik aan de experts die daar meer kennis van hebben.

De hereniging

Figuur 2 toont per vakantieregio hoe de verschillende fasen over de resterende schoolweken verdeeld zouden kunnen worden. De letters verwijzen naar de eerste letter van de vijf fasen (zie Figuur 1).

De planning voor de eerste vier weken zou de volgende aandachtspunten kunnen hebben:

1. Forming

- De groep is weer bij elkaar. Hoe is het met iedereen?
- Hoe was het om al die tijd thuis te zitten? Wat heeft iedereen meegemaakt? Welke gevoelens en gedachten heb/had je? Waar wil je graag over praten/schrijven/tekenen...?

2. Norming

- Direct op de eerste schooldag begint ook deze fase: terug in het ritme en de routine van de school.
- De school- en klassenregels worden besproken en eventueel geoefend.

3. Storming

- Na ongeveer twee weken weten we weer waar we staan en blikken we vooruit. Hoe gaan we de komende weken met elkaar doorbrengen? Als we weten wat iedereen heeft meegemaakt, hoe

Regio	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29
Noord	F N	FN	S	S	P	P	P	A		
Zuid	F N	FN	S	S	P	P	P	PA	A	
Midden	F N	FN	S	S	P	P	P	P	PA	A

Figuur 2: Voorbeeld van een door de leraar gestuurde indeling van de fasen van groepsvorming.

houden we dan rekening met elkaar en op welke wijze kunnen we elkaar ondersteunen?

- Na verloop van tijd kunnen er irritaties en ruzies ontstaan. Het is goed om te bespreken hoe je op een kalme manier de probleempjes kunt oplossen.
- Hoe houden we contact met de leerlingen in de andere 'shift'?

Het is belangrijk om ook aandacht te hebben voor het welbevinden van leerlingen

Naast de aandacht voor de schoolse vakken is het welbevinden van de leerlingen een belangrijk aandachtspunt. In elke fase van de groepsvorming kunnen

schoolteams beslissen of en op welke wijze er aandacht wordt geschonken aan sociale en emotionele competenties (SEL-competenties) van leerlingen. Ik onderscheid vijf verschillende competenties die samenhangen met welbevinden:

1. Zelfbesef: het herkennen, begrijpen en benoemen van emoties.
2. Zelfmanagement: het reguleren van (heftige) emoties.
3. Besef van de ander: weten wat de ander denkt en voelt.
4. Relaties hanteren: sociaal vaardig omgaan met anderen.
5. Keuzes maken: verstandige beslissingen nemen.

In Figuur 3, 4 en 5 worden de fasen forming, norming en storming verder uitgewerkt, met daarbij aandacht voor de SEL-competenties.

Ontwikkelkaart Forming: fase van de (hernieuwde) kennismaking	
<p>Periode: 1e en 2e week na de hereniging</p> <p>Wat heeft de groep nodig:</p> <ul style="list-style-type: none"> • een leraar die leerlingen met elkaar in gesprek brengt; • een leer- en leefomgeving waar veiligheid en relaties centraal staan; • een leraar die iedere leerling de gelegenheid geeft zijn emoties te uiten. 	
Relatie met de SEL-competenties	
Zelfbesef	<p>Start de dag met een 'emo-check-in'. Laat leerlingen vertellen hoe ze zich voelen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Maak gebruik van kaartjes met emotiesgezichtjes. • Laat een smiley op het wisbordje tekenen. • Gebruik een klassikale poll om in één keer de gedachten van de groep te peilen. (Zie bijvoorbeeld www.mentimeter.com). • Laat iedereen een emoticon in een groepsapp plaatsen. <p>Praat, schrijf, teken over de afgelopen weken, maanden. Vraag leerlingen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wat is er gebeurd in jouw leven? • Had je te maken met ziekte of overlijden? Waren het mensen die je goed kende? Hoe voelde jij je? • Waren er ook dingen die je fijn, leuk of grappig vond?
Zelfmanagement	<p>Besprek met leerlingen hoe je kalm kunt worden als je je verdrietig, bezorgd of misschien gefrustreerd voelt.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Laat leerlingen ervaren hoe het is om een hoge en lage ademhaling te hebben. (Zie bijvoorbeeld het boekje <i>Stilzitten als een kikker</i> van Eline Snel). • Taal geeft grip op emotie. Maak leerlingen bekend met de methodiek van verbale zelspraak: zeg in je hoofd woordjes of korte zinnestjes die je helpen weer rustig te worden. Bijvoorbeeld: <i>Stop. Word rustig. Haal adem. Laat maar gaan. Niet op reageren. Tel tot 10.</i>
Besef van de ander	<p>Organiseer groeps gesprekken waarbij leerlingen met elkaar in gesprek gaan over de afgelopen periode. Twee vragen die leerlingen steeds aan elkaar kunnen stellen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wat dacht jij toen...? • Hoe voelde jij je toen...? <p>Via deze vragen werk je aan de empathische vaardigheden van de leerlingen.</p>
Relaties hanteren	<p>Sociale vaardigheden die in deze fase extra aandacht kunnen krijgen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • belangstelling tonen; • luisteren naar elkaars verhaal.
Keuzes maken	Zie de suggesties in Figuur 4.

Figuur 3: Ontwikkelkaart Forming.

Ontwikkelkaart Norming: fase waarin de regels worden aangeleerd of herhaald

Periode: 1e en 2e week na de hereniging

Wat heeft de groep nodig:

- een leraar die duidelijk is;
- een leraar die de regels en gedragsverwachtingen expliciteert;
- een leer- en leefomgeving die veilig is.

Relatie met de SEL-competenties

Zelfbesef	Zie de suggesties in Figuur 3.
Zelfmanagement	Zie de suggesties in Figuur 3.
Besef van de ander	In deze fase kunnen de volgende stellingen met leerlingen besproken worden: <ul style="list-style-type: none"> • Als iemand de regels overtreedt dan durf/kan ik vertellen hoe ik mij voel. • We staan met z'n allen op tegen (online) pesten.
Relaties hanteren	Bespreek met de leerlingen welke pauzespelletjes veilig zijn om te spelen. <ul style="list-style-type: none"> • Welke spelletjes kun je samen doen, bijvoorbeeld met een bal? • Hoe houd je het spel veilig? (Denk hierbij ook aan de hygiënemaatregelen op school). • Welke spelregels kun je bedenken? • Hoe kun je ervoor zorgen dat niemand alleen komt te staan?
Keuzes maken	Leerlingen hebben wekenlang hun schoolwerk verricht binnen de regels van het gezin. Het is nu tijd dat de regels van de klas weer centraal komen te staan. <ul style="list-style-type: none"> • De leraar geeft duidelijk aan welk gedrag gewenst of ongewenst is. • Deze tijd vraagt om regels die gebaseerd zijn op fysieke veiligheid en persoonlijke hygiëne. Wat zijn die regels en hoe gaan we daar in klas en op het schoolplein mee om?

Figuur 4: Ontwikkelkaart Norming.

Ontwikkelkaart Storming: fase waarin besproken wordt hoe er met elkaar wordt omgegaan	
<p>Periode: ongeveer vanaf de 3e week na de hereniging</p> <p>Wat heeft de groep nodig:</p> <ul style="list-style-type: none"> • klasgenoten die respect tonen voor elkaar en elkaar ondersteunen; • hulp bij het bepalen van ieders positie in de groep; • een leraar die aandacht besteedt aan het omgaan met conflicten; • activiteiten die pestgedrag voorkomen. 	
Relatie met de SEL-competenties	
Zelfbesef	<p>De coronacrisis zal nog lang in de gedachten van leerlingen blijven zitten. De leraar kan met kwetsbare leerlingen een ‘zelfzorgplan’ maken. In zo’n plan staat:</p> <ul style="list-style-type: none"> • welke stressfactoren er spelen; • welke emoties die stressfactoren oproepen; • welke mensen, activiteiten of routines voor rust kunnen zorgen.
Zelfmanagement	<p>De leraar kan de volgende onderwerpen bespreken:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hoe blijf je rustig als je wordt uitgedaagd? • Wat kan je doen als je tijdens de les opeens aan iemand moet denken die het op dit moment moeilijk heeft (je grootouders bijvoorbeeld)? Of aan iemand die ernstig ziek is vanwege het coronavirus? Of aan een overledene? <p>Als leerlingen piekeren of zich zorgen maken, kan de leraar hun vragen om even uit het eigen probleem te stappen: ‘Stel dat jouw vriend(in) dit probleem had, wat zou je dan voor advies geven?’</p> <p>Als de leerling dan antwoord geeft, kan de leraar vragen: ‘En welke oplossingen zou jij zelf kunnen gebruiken?’</p>
Besef van de ander	<p>De leraar kan bespreken op welke wijze je een ander kan ondersteunen als deze het moeilijk heeft.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vraag aan de ander hoe het gaat. • Stuur een aardig appje naar je vriend(in) die in een andere ‘shift’ zit dan jij. • Laat als een gebarentolk zien dat je om de ander geeft.
Relaties hanteren	<p>Sociale vaardigheden die in deze fase extra aandacht kunnen krijgen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • belangstelling tonen – ook voor leerlingen die in een andere ‘shift’ zitten; • een ander troosten; • iedereen insluiten (in plaats van iemand buitensluiten). <p>Als je in halve groepen werkt: bedenk dan samen met de leerlingen hoe het contact met de andere helft van de klas kan worden ‘warm gehouden’. Denk bijvoorbeeld aan een dagelijks vast moment waarop er een digitale ontmoeting is met de leerlingen die thuis zitten.</p>
Keuzes maken	<p>In deze fase kunnen irritaties en conflicten ontstaan. Er zou met leerlingen besproken kunnen worden hoe je problemen kunt oplossen. Wat werkt wel en wat werkt niet in een bepaalde situatie? Het zogenaamde WAK-model kan hierbij helpen. WAK staat voor de eerste letters van de volgende drie woorden.</p> <p><i>Weglopen:</i> je vindt de situatie lastig en je durft misschien niet al te veel te zeggen of te doen. Je trekt je terug, zodat de problemen hopelijk stoppen. Weglopen voelt meestal niet goed, omdat het probleem eigenlijk niet is opgelost.</p> <p><i>Aanpakken:</i> bij het oplossen van het probleem blijf je rustig en je probeert iets te bedenken dat goed is voor jou én de ander.</p> <p><i>Knokken:</i> je probeert het probleem op te lossen met vechten of schelden. Knokken voelt meestal niet goed, omdat het pijn kan veroorzaken. Verder heb je ook de schoolregels overtreden en dat kan vervelende gevolgen hebben.</p> <p>De leraar kan met kinderen bespreken dat kiezen voor één van de oplossingen altijd gevolgen heeft. Soms zijn de gevolgen positief, soms zijn ze negatief. De vraag is steeds: wat kies jij en waarom?</p>

Figuur 5: Ontwikkelkaart Storming.

Een maand na de herstart zal in de meeste groepen weer een positief gevoel de boventoon voeren, zo is mijn verwachting. In deze fase van performing zal de klas weer als vanouds lekker met de leertaken bezig zijn. (Hopende dat een eventuele samenvoeging van 'shifts' niet al te veel onrust zal veroorzaken).

Een of twee weken voor de start van de zomervakantie kan de leraar terugblikken op het afgelopen jaar. Ook kan hij vooruitkijken naar het nieuwe schooljaar. Dit is de laatste fase van de groepsvorming: de adjourning.

Tot slot

Leerlingen vormen samen met hun leraar de groep. De leraar staat niet buiten de groep, hij hoort er middenin. Daarom gaan de suggesties in dit artikel over bijvoorbeeld zelfbesef en zelfmanagement niet alleen over de leerlingen, maar ook over leraren én de andere professionals in de school, zoals intern begeleiders. Ik wens u allen fijne en veilige groepen toe!

De LBBO is de overkoepelende organisatie voor de beroepsgroepen van intern begeleiders, ambulante begeleiders, gedragspecialisten, jonge-kindspecialisten, beeldbegeleiders, specialisten begaafdheid en zelfstandig begeleiders in het onderwijs.

Literatuur

- Snel, E. (2017). *Stilzitten als een kikker*. Utrecht: Kosmos Uitgevers.
- Tuckman, B. W. (1965). Developmental sequence in small groups. *Psychological Bulletin*, 63(6), 384–399.
- Van Overveld, K. (2017). *SEL. Sociaal emotioneel leren als basis*. Huizen: Uitgeverij Pica.
- Van Overveld, K. (2019). *Gedragsoplossingen voor de moeilijke groep. Hoe begeleid je uitdagende klassen in het primair onderwijs?* Huizen: Uitgeverij Pica.

Kees van Overveld

Kees van Overveld is pedagoog en eigenaar van een trainingsbureau voor het onderwijs (www.keesvanoverveld.nl). Hij geeft cursussen, workshops en lezingen aan leraren over gedrag, sociaal-emotioneel leren en agressie. Kees is tevens auteur van boeken als 'Groepsplan Gedrag', 'SEL. Sociaal-emotioneel leren als basis' en 'Gedragsoplossingen voor de moeilijke groep'.

Meer lezen over Weer naar school?

*Kijk dan op onze website bij publicaties
lbbo.nl/publicaties/webinars-lbbo-en-extra-artikelen
Bekijk dan ook gelijk onze materialenbank.
Hier vind je alle door de LBBO gepubliceerde
artikelen (alleen te downloaden voor leden).*